

הואיל משה

פרשת יתרו
שנת תשפ"ג

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"א"ס

אמנם לכאורה לשיטת יוסף דס"ל דעדיין חומרת ב"נ עליהם קשה, היאך שמרו האבות את השבת, הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ג"ח:), דעכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, ותירצו ששחטו בשבת בן פקועה, וממנ"פ קיימו את השבת, דלדין ישראל אינו טעון שחיטה ולא חללו שבת, ולדין ב"נ צריך שחיטה ולא שבתו בשבת.

אך יש להעיר, דאיתא במסכת שבת (דף ע"ה:), שוחט משום מאי מחייב (שחיטה במלאכת המשכן היכא ומאי עבידתה אי מעורות אליים מאדמים למה לי בהו שחיטה בחניקה נמי סגי), רב אמר משום צובע (שצובע את הבשר של בית השחיטה וצביעה הואי במשכן אב מלאכה) עיי"ש, ומעתה אי שוחט חייב משום צובע, א"כ גם בשוחט בן פקועה איכא חילול שבת משום צובע, אך י"ל, דאיתא (שם), צובע במאי ניחא ליה (להאי שוחט בצביעת הבשר), ניחא דליתווס בית השחיטה דמא (שיחא צבוע בדם) כי היכי דליחזוהו אינשי (שנשחטה היום) וליתו ליזבנו מיניה עיי"ש, ולפי"ז בשוחט שלא למכור הבשר הוי הצביעה מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור לר"ש עכ"ד.

מבואר מזה, דיוסף ס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ולפי"ז שפיר י"ל דעדיין חומרת ב"נ עליהם, ולא קשה היאך שמרו את השבת דשחטו בן פקועה, וליכא חילול שבת משום צובע, דבשוחט שלא למכור הבשר הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור עליה, משא"כ השבטים ס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ומעתה אי אפשר לומר דיש להם חומרת ב"נ, ושמרו את השבת משום דשחטו בן פקועה, דעכ"ז איכא חילול שבת משום צובע, וע"כ דיצאו לגמרי מדין ב"נ להיות כישראל, ובשחיטה תליא מילתא ונפיק מכלל אבר מן החי.

ובספר מעשה רוקח (פרשת ויקהל) כתב, דמאן דס"ל מלאכה שאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאיתא בחגיגה (דף י:), הלכות שבת המה כהורים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר"י ור"ש דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת עיין במסכת פסחים (דף כ"ח:), ובמסכת סנהדרין (דף טו:), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, ויליף דבעינן בשבת מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין.

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים: ואיתא במסכת זבחים (דף קט"ז:), מה שמועה שמע ובא ונתגייר, ר' יהושע אומר, מלחמת עמלק שמע ובא, שהרי כתוב בצדו ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב עיי"ש, ולכאורה יש להבין מפני מה נתעורר לבא בשמעו מלחמת עמלק.

והנבס"ד, עפימש"כ בספר יערות דבש (ח"ב דרוש ב' דף כ"ה) ד"ה והנה אמרו, דאיתא בבראשית רבה (פרשה צ"ט-ב), ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן, מסורת הוא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל עיי"ש, והטעם י"ל, כי עשו יש לו שכר כיבוד אב, אבל איך יתכן כיבוד ששלח אליפז אחרי יעקב להורגו, והלא היה צער גדול ויגון ליצחק במיתת בנו אשר ברכו טרם ששלחו, וא"כ איך היה לבכו לכבד אביו ולא חס על צערו ואבלו ויגונו לחשוב מחשבות להרוג אחיו, וזהו שצווה הכתוב (עובדיה א-ב) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה, אבל בעו"ה גם השבטים לא עמדו בזה, ומכרו יוסף ואמרו לאביהם טרף טורף יוסף, ולא חסו על צערו ואבלו, אך יוסף ובנימין לא היתה ידיהם במעל הזה, ולכך אין עשו נופל אלא ביד זרעו של רחל, כי למולם אין לו זכות כיבוד עכ"ד.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-י) עה"פ ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי, ר"ש אומר תולין הן עיניהן בבנות הארץ, ר"י אומר מזולזלין בבני השפחות וקורין להם עבדים עיי"ש, וכתב השל"ה (פרשת וישב), ומקשים העולם, חלילה איך להאמין על שבטי יה לעשות מעשים כאלה, ואם לא עשו איך להאמין על יוסף שיוציא דבת שקר מפיו על אנשים גדולים כאלו, גם ויבא יוסף את דבתם משמע שהיה אמת שעשו כן, דזהו החילוק בין מוציא דיבה למביא דיבה, מוציא דיבה הוא המוציא דיבת שקר, והמביא ומגלה דיבה שהיא אמת, והדרן קושיא לדוכתא, איך להאמין זה על שבטי יה קדושים משרתי עליון על כל בני אלקים כולם עיי"ש.

ובספר דורש טוב (הרוש ל"ה) כתב לבאר מחלוקת יוסף עם השבטים, לפימש"כ המזרחי (פרשת וישב), דמה שהוציא יוסף דיבת השבטים שאוכלין אבר מן החי, היינו שהם אכלו בהמה המפרכסת, דסברו דכיון דיצאו מדין ב"נ להיות כישראל, א"כ בשחיטה תליא מילתא ונפיק מכלל אבר מן החי, אבל יוסף סבר דעדיין דינם כב"נ ואסורים במפרכסת כדן ב"נ דבמיתה תליא מילתא עיי"ש.

ומה אם אדם הראשון שהיה יחידי, עשיתי יבשה בשבילו, שנאמר יקוו המים מתחת השמים, בשביל עדה קדושה שעתידיה לומר לפני זה אלי ואנוהו על אחת כמה וכמה עיי"ש, וכן הוא במכילתא דרשב"י (פרשת בשלה) עה"פ מה תצעק אלי עיי"ש.

ובספר כסף נבחר (בפרשתן) ד"ה והנני מחייב כתב, דלכאורה איכא למיפרך, מה לאדם הראשון שהיה עולם כולו מים, הוכרח לעשות ים יבשה, אבל ישראל היה יכול להוליך אותם דרך ארץ פלשתים, ושם לא היו צריכין לעבור את הים, אלא על כרחך צריך לומר, דדנין אפשר משאי אפשר עיי"ש.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ה:), איבעיא להו, הני כהני (שמקריבין קרבנות) שלוחי דידן (דבעלי קרבן) הוו, או שלוחי דשמיא, למאי נפקא מינה, למודר הנאה (אם הוא מודר הנאה מהכהן והכהן מקריב קרבנו), אי אמרת שלוחי דידן הוו, הא מהני ליה (שליח לכפר כפרתו ואיהו הדירו שלא יזנה ממנו) ואסור, ואי אמרת שלוחי דשמיא שרי (אע"ג דשרי להו בהאי קרבן למיכל בקדשים אין זה אלא גרמת הנאה בעלמא ושרי), מאי, תא שמע, דתנן, ומקריב עליו קניי זבין וכו', אי אמרת שלוחי דידן קא מהני ליה (אלא מדקתני מקריב עליו קניי זבין וכו' ש"מ דשלוחי דרחמנא נינהו), ופריך, וליטעמיך, (דשלוחי דשמיא נינהו) ליתני מקריב עליו קרבנות (סתם), אלא (מדלא קתני אלא קניי זבין וכו' ש"מ דשלוחי דידן נינהו ודקשיא לן הא קא מהני ליה), מחוסרי כפרה שאני, דאמר ר' יוחנן, הכל צריכין דעת (כל הקרבנות צריכין שיהו מקריבים בעלים), חוץ ממחוסרי כפרה, שהרי אדם מביא קרבן על בניו ועל בנותיו הקטנים, שנאמר זאת תורה הזב בין גדול ובין קטן (הלכך הואיל ומקריב עליו שלא לדעתו לא מהני ליה דהא לא ידע המודר) עיי"ש.

וכתב הר"ן (ד"ה אלא), דלמסקנת הגמ' מחוסרי כפרה שאני, הכוונה דאפשר לפשוט לאידך גיסא, דכיון דתנן במתני' מחוסרי כפרה בלחוד דאין צריכין דעת משמע דוקא הני דאין צריכין דעת מותר, משא"כ שאר קרבנות הצריכין דעת אסור דשלוחי דידן נינהו עיי"ש.

ובסוגיין לקמן (דף ל"ו:) מבואר דהא דס"ל לרבי יוחנן הכל צריכין דעת חוץ ממחוסרי כפרה שהרי אדם מביא קרבן על בניו ועל בנותיו הקטנים, תלוי בהא דדנין אפשר משאי אפשר, עיי"ש בר"ן (ד"ה אלא מעתה), דרבי יוחנן ס"ל דנין אפשר משאי אפשר, וכמו שמביא אדם על בניו ובנותיו הקטנים, כמו כן בכל מחוסרי כפרה, הגם שאפשר לדחות ולומר דגבי בניו אי אפשר בענין אחר, משא"כ בכל מחוסרי כפרה אפשר לדעת בעלים, ס"ל לרבי יוחנן דדנין אפשר משאי אפשר, וא"כ שפיר י"ל דהא דתנן ומקריב עליו היינו טעמא דמחוסרי כפרה אינו צריך דעת, משא"כ בשאר קרבנות אסור דכהנים הוי שלוחי דידן.

אבל אי ס"ל אין דנין אפשר משאי אפשר, אז אפילו מחוסרי כפרה צריכין דעת, והא דתנן ומקריב עליו קניי זבין וכו' כל שכן שאר קרבנות, וא"כ צריך לומר דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, ועיין בספר כסף נבחר (בפרשתן ד"ה ועיין בר"ן).

ורבי יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד, עיין מסכת ברכות (דף כ"א:), ובמסכת יבמות (דף ד'), ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין עכ"ד, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדור"ק (ח"ב סי' ס"א).

ובספר לב אריה עה"ת (בפרשתן) הקשה לפי"מ דאיתא בילקוט שמעוני, רבי יהושע אומר, אחר שלוחיה מאחר שפטרה הימנו בגט, נאמר כאן שלוח, ונאמר להלן שלוח, מה שלוח האמור להלן גט, אף שלוח האמור כאן גט עיי"ש, וא"כ דכיון דצפורה הוה גרושה ואסורה לכהן, וא"כ מאי קסבר יתרו ואיך מלאו לבו להביא צפורה למשה בהיותה מגורשת ממנו, הא משרע"ה היה כהן וגרושה אסורה לכהן עכ"ק.

אך י"ל, לפי"מ דאיתא בירושלמי שקלים (פ"ו ה"א) דאין מושחין כהנים למלכים שנאמר שום תשים עליך מלך וסמך ליה לא יהיה לכהנים הלויים חלק ונחלה עיי"ש, וכיון דמרע"ה היה מלך, ע"כ דפסקה ממנו כהונה, אך כ"ז אי ס"ל דרשינן סמוכין אז י"ל דמלך אי אפשר להיות כהן, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן סמוכין שפיר י"ל דמלך יכול להיות כהן.

ולפי"ז יבואר דברי חז"ל דיתרו שמע מלחמת עמלק ובא, דעד האידנא היה יתרו מונע את עצמו מלבוא, כי סבר דבודאי לא יחזיר משה את צפורה לאשה כיון דכהן הוא ואסור להחזיר גרושתו, אך כאשר שמע מלחמת עמלק דהיתה על ידי יהושע, והטעם כי אין זרעו של עשו נופל אלא ביד בנה של רחל, והטעם כי לעשו יש זכות כיבוד אב, ואף דלא חס על צערו של אביו בעת ששלח אליפז להרוג את יעקב, הרי גם השבטים לא עמדו בזה שמכרו את יוסף, רק בנה של רחל שלא היתה ידיהם במעל הזה, ולמולם אין לו זכות כיבוד, וע"כ דמכירת יוסף נחשב לחטא, דהצדק הוא עם יוסף דמלאכה שאצל"ג פטור, ומינה דדרשינו סמוכין, ומעתה אי אפשר למלך להיות כהן, ופסקה הכהונה ממשה, וכיון דמשה לא היה כהן ולכן ויקח יתרו את צפורה אשת משה אחר שלוחיה ודו"ק.

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים: ואיתא במסכת זבחים (דף קט"ו:), מה שמועה שמע ובא ונתגייר, ר' אליעזר בן יעקב אומר, קריעת ים סוף שמע ובא וכו' עיי"ש/

ולכאורה יש להבין מפני מה נחעורר יתרו לבא בשמעו קריעת ים סוף.

והנראה בס"ד, דאיתא בשמות רבה (פרשה כ"א ח'), רבי מאיר אומר, אמר הקב"ה למשה, אין ישראל צריכין להתפלל לפני,

ולפי"ז לכאורה קשה דאמאי בא יתרו להתגייר, ומנא ליה דמקבלין גרים, אפשר דאין מקבלין גרים.

אמנם י"ל דהיה לו הוכחה דמקבלין גרים, דהנה רש"י (ע"פ בראשית ברא וגו') כתב, א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל מבראשית אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו עכ"ד.

וכתב בספר מתת י"ה (פ' דף) לבטל טענת לסטים אתם, דאיתא במסכת נדרים (דף מ"א), שותפים בחצר אחד, שנדר אחד מהן הנאתו על אחד מן השוק, מותר ליכנס לחצר השותפים ויכול לומר לחלק חבירך אני נכנס ולא לתוך חלקך עיי"ש, וכיון שאנו מקבלין גרים א"כ יכולין לומר בחלק של גרים אנו זוכין ובטל טענת לסטים אתם עיי"ש, וכיון דטענת לסטים אתם בטלה משום דמקבלין גרים, לכן בא עתה להתגייר דבודאי יקבלו אותו.

אמנם לפימש"כ המהר"י אלגאזי בספרו מגיד דבריו ליעקב על הגש"פ (דף נ"ג: מדרש"ט) דליכא טענת לסטים אתם, משום דקיי"ל גזל עכו"ם מותר עיי"ש, ולפי"ז אין ראייה מכאן דמקבלין גרים.

ולכאורה יש להביא ראייה דגזל עכו"ם אסור, דאיתא במסכת סוכה (דף כ"ט:) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, והקשו בתוס' (דף ל:) דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מזהב"ע עכ"ק.

ובשו"ת חלקת יואב (תא"ח סי' כ"ז) כתב לתרץ, דלכאורה קשה למה דאמרינן דהוי מזהב"ע, ולא נימא דרשאי לגזול משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, אך זה טעות משום דהוי עבירה שבין אדם לחבירו, ובעבירה שבין אדם לחבירו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, דרק בעבירה לשמים אמרינן עשה דוחה ל"ת וכמש"כ השאג"א בסוף הל' מצה, אולם כ"ז ניחא רק בסוכה גזולה מישראל, דבזה י"ל דכיון דהוא עבירה שבין אדם לחבירו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת והוי מזהב"ע, משא"כ בסוכה גזולה מעכו"ם, לפימ"ש בשו"ת חכ"צ (סי' כ"ז) דהאיסור דגזול עכו"ם אינו מצד עצמו רק משום שלא נרגיל עצמנו במדות רעות ונבוא לגזול גם מישראל, וא"כ זה לא הוי עבירה שבין אדם לחבירו, כיון דמצד העכו"ם אין בו איסור, ושוב אמרינן עשה דוחה ל"ת וליכא בזה מזהב"ע, ולפי"ז משום דהוי מזהב"ע הוי אמרינן דיצא, ולכן צריך הקרא דלכם לומר דעכ"ז לא יצא משום דל"ה לכם עכ"ד, הרי לן דגזול עכו"ם אסור.

ובגליון ישראל סבא (גליון ט) כתב השפע חיים זצ"ל הטעם דאי אפשר לכהן להיות מלך, דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן, דהנה זה ודאי דמלך הוא שליח דרחמנא כדכתיב כי לה' המלוכה, ואי ס"ל דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ כיון דמלוכה הוא שליח דרחמנא, והוא במעלה יותר גדולה, אין ראוי לכהנים שיתערבו בו, כיון דהם אינם במעלה זו שיהיו שלוחי דרחמנא, משא"כ אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, שפיר י"ל דגם כהן יכול להיות מלך עכ"ד.

ומעתה מבואר, דעד האידנא היה יתרו מונע את עצמו מלבוא, כי סבר דבודאי לא יחזיר משה את צפורה לאשה, כיון דכהן הוא ואסור להחזיר גרושתו, אך כששמע קריעת ים סוף, ומוכח משם דדנין אפשר משאי אפשר, ומעתה ס"ל כהנים שלוחי דידן, ואי אפשר למלך להיות כהן, וכיון דמשה לא היה כהן ולכן ויקח יתרו את צפורה אשת משה אחר שלוחיה ודו"ק.

ב) עוי"ל, דהמג"א בספר שמן ששון (דף ב:) העיר, דכיון דהיה אז יו"ט שביעי של פסח, איך נקרע הים, והרי איכא משום קורע, אך ע"ז י"ל דהיתה פקוח נפש ודחי יו"ט, אך קשה איך שב לאיתנו דהוי כמו קושר, דכיון שעברו הים היו יכולין לברוח לכל צד עיי"ש, ובס' שש משור (פרשת בשלח אות פ"ח) כתב, דקושיא זו אינו אלא אי ס"ל דהקב"ה שומר תורתו, אבל למ"ד דהקב"ה אינו שומר תורתו לא קשה מידי עיי"ש.

ובספר עיר דוד (אות תקכ"ב) כתב, דזה תליא אי המצוות ניתנו לטובת האדם שיאכל בלי כיסופא, אז הקב"ה כביכול א"צ לקיים המצוות, אך להמ"ד דהמצוות אינן אלא גזירות ולעול על צוארינו ניתנו, אז אף הקב"ה שומר תורתו, דמה שהוא גוזר הוא מקיים עיי"ש.

ובספר זרע ברוך שלישי (פרשת וישלח) כתב, דבזה תליא הפלוגתא אי דרשינן טעמא דקרא, דלטעם א' יש לכל מצוה טעם ליישר מעשי בני אדם, ולכן ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אבל לטעם ב' שהם גזירות, אז לא שייך לדרוש טעמא דקרא עיי"ש.

ומצינו מדרשים חלוקים דבברי חז"ל אם קבלת גרים מעליותא הוא לישראל, כדאיתא במסכת פסחים (דף פ"ז:), לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, הרי דגרים חביבין עד שכל גליות ישראל אינם אלא בעבורם שיבואו ויתגיירו, או דגריעותא איכא בקבלתם, כדאיתא במסכת קידושין (דף ע"ב:), קשים גרים לישראל כספחת, הרי דלאו מעליותא הוא לקבל גרים, ועיי"ש בתוס' (ד"ה קשים) אם הגרים מצד עצמם קשים לישראל דגריעותא הוא לקבלם, או דקשים לישראל כיון שהם מדקדקים במצוות יותר מישראל, ומתוך כך הקב"ה מזכיר עונותיהן של ישראל עיי"ש.

כשראה מלחמת עמלק וקריעת ים סוף, הכריח מזה דגלות מצרים היתה בשביל שהפריש בני אדם מלבוא תחת כנפי השכינה, ומזה ראה וידע שיקבלו אותו עיי"ש שביאר זאת באריכות לפי דרכו.

ובספר כסף נבחר (פרשת שמות) ובספר יושב אהלים (בפרשתן) כתבו, דמה שנענש אברהם במה שעשה אנגריא בת"ח, הוא משום דדרשינן את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח, ולכן נענש על שזלזל בכבודן לעשות בהם אנגריא עכ"ד.

ובספר קדושת יו"ט (לר"ה אות י"ב) הקשה, איך יתכן לומר דהקב"ה שומר משמרתה של תורה, והרי אחד מהמצוות הוא יראת השי"ת, ואיך מקיים הקב"ה מצוה זו, ותי' דאי דרשינן את ניחא, דבמסכת פסחים (דף כ"ב:) דריש ר"ע את ה' אלקיך תירא, לרבות תלמידי חכמים, והקב"ה מקיים גזירת חכמים עכ"ד, ולפי"ז אי דרשינן את שפיר י"ל דהקב"ה שומר משמרתה של תורה, ואי לא דרשינן את אז י"ל דהקב"ה אינו שומר תורתו.

ומעתה מבואר, דעד עתה נמנע יתרו מלבוא ולהתגייר, דדילמא קבלת גרים גריעותא, דאין להוכיח דמקבלין גרים דחזינן שנענש אברהם על שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, דמשם אין ראייה דהלא י"ל דלכן נענש משום שעשה אנגריא בת"ח, אך כששמע קריעת ים סוף דהיתה ביו"ט, וע"כ דהקב"ה אינו שומר תורתו, דלא דרשינן את לרבות ת"ח, ומעתה לא יתכן לומר שנענש אברהם על שעשה אנגריא, וע"כ שנענש על שהפריש גרים, ומזה הוכיח דמקבלין גרים, ולכן כעת בא ודו"ק.

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים: ואיתא במדרש מה שמועה שמע ובא, פרה אדומה שמע ובא ע"כ, והוא תמוה (מובא בספר קולו של יעקב).

והנבס"ד, דמציינו מדרשים חלוקים בדברי חז"ל אם קבלת גרים מעליותא הוא לישראל, כדאיתא במסכת פסחים (דף פ"ז), לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים עיי"ש, הרי דגרים חביבין עד שכל גליות ישראל אינם אלא בעבורם שיבואו ויתגייירו, או דגריעותא איכא בקבלתם, כדאמרין במסכת קידושין (דף ע"ג), קשים גרים לישראל כספחת עיי"ש, הרי דלאו מעליותא הוא לקבל גרים, ועיי"ש בתוס' (ד"ה קשים) אם הגרים מצד עצמם קשים לישראל דגריעותא הוא לקבלם, או דקשים לישראל כיון שהם מדקדקים במצוות יותר מישראל, ומתוך כך הקב"ה מזכיר עונותיהן של ישראל עיי"ש, ולפי"ז לכאורה קשה דאמאי בא יתרו להתגייר, ומנא ליה דמקבלין גרים, אפשר דאין מקבלין גרים.

אמנם אין ראייה מכאן דגזל עכו"ם אסור, דיש לתרץ קושיית התוס' דהנפק"מ אם עבר בשוגג, דבשוגג לא אמרינן מצוה הבא בעבירה.

ובשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח (סי' רצ"ח) כתב, דזה אי בשוגג אמרינן מצוה הבאה בעבירה או לא תליא אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא או לא דרשינן, דאיתא שם בגמרא משל למלך וכו', אף הקב"ה אמר אני ה' שונא גזל בעולה ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן מן הגזל, דהקב"ה שונא ומרחיק כל דבר עבירה שנמאס הדבר אצלו, ולכן אפילו בשוגג פסול וכדאמרין בעלמא אדם חותה באכילת איסור, וכיון דעצם העבירה מאוס לפני הקב"ה אין לחלק בין שוגג למזיד וכמ"ש גזול דומיא דפסח ומה לי שוגג מה לי מזיד, אבל למאן דלא דריש טעמא דקרא שפיר י"ל דבשוגג ליכא פסול דמצוה הבאה בעבירה, והתוס' קאי למ"ד דרשינן טעמא דקרא עיי"ש.

ולפי"ז נמצא מדאיצטריך קרא דלך למעוטי גזולה, הלא אף בלא"ה אינו יוצא משום מצוה הבאה בעבירה, אלא ע"כ דנפק"מ היכא דעבר בשוגג דלא אמרינן מצוה הבאה בעבירה, והוא משום דלא דרשינן טעמא דקרא.

ומעתה מבואר, דלכאורה מנ"ל ליתרו דמקבלין גרים, דאי"ל דהיה לו הוכחה דמקבלין גרים, דעיי"ז בטל טענת העכו"ם דלסטים אתם, דהלא י"ל דלכן בטל הטענה משום דגזל עכו"ם מותר, אך כששמע יתרו קריעת ים סוף דהיתה ביו"ט, וע"כ דהקב"ה אינו שומר תורתו, משום דהמצוות ניתנו לטובת האדם, ומינה דדרשינן טעמא דקרא וא"כ אף בשוגג אמרינן מצוה"ע אסור, וע"כ יש לתרץ קו' התוס' דלכן צריכין הקרא דלכם משום דגזל עכו"ם אסור, וע"כ דטענת לסטים אתם בטל משום דמקבלין גרים ולכן בא ודו"ק.

ג) עוי"ל, דבספר תולדות יצחק (פרשת תולדות) ביאר הענין שמיאן יתרו מתחילה לבא ולהתגייר, דאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), א"ר אבהו א"ר אלעזר, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים רד"ו שנים, מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, וריו"ח אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר תן לי הנפש והרכוש קח לך (ולא היה לו לעשות כן שהיה לו לגיירם) עיי"ש, דיתרו היה סבור דילמא לא יקבלו אותו, משום דאין מקבלין גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה כדאיתא במסכת יבמות (דף כ"ד), ומי גר אתך בעניותך הוא דעליך יפול כדכתיב בישעיה (פרשה כ"ד-ט"ו), ולא כשישראל המה בשלוותן, ובפרט עכשיו שראה כל הנסים והנפלאות שנעשו לישראל היה מתיירא שלא יקבלו אותו, אלא גמר בדעתו עכשיו בודאי יקבלו אותו, משום דראה שישראל היו במצרים רד"ו שנים, וקשה למה, אלא משום שאאע"ה הפריש בני אדם מלבוא תחת כנפי השכינה ולא גייר אותם, ומזה היה לו הוכחה שמחוייבים לקבל גרים ולכן בא להתגייר, אבל יש לבעל דין לחלוק ולפקפק ע"ז ולומר דגלות מצרים היתה בשביל מה שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים, אך

ב) עו"ל, דאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), א"ר אבהו א"ר אלעזר, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים רד"ו שנים, מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה (שהגדיל לישאל על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע) שנאמר במה אדע כי אירשנה, וריו"ח אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנאמר תן לי הנפש והרכוש קח לך (ולא היה לו לעשות כן שהיה לו לגיירם) עיי"ש.

והבאנו מש"כ בספר תולדות יצחק (פרשת תולדות) לבאר הענין שמיאן יתרו מתחילה לבא ולהתגייר, דמתחילה סבר דהטעם דנענש אברהם משום שעשה אנגרייא, ולא נענש על שהפריש בני"א מלהכנס תחת כנפי השכינה, וממילא אין ראייה דחביבין גרים לישראל, אלא קשים לישראל, ורק אח"כ נתברר לו ע"י קרי"ס ומלחמת עמלק שהטעם אינו משום שעשה אנגרייא אלא להפריש בני"א וכו', ומוכח דגרים מעליותא הוא ולכן עמד ובא להתגייר עכ"ד.

ואפשר לומר עפ"י דרכו, דאיתא במסכת בכורות (דף ו'), גמל הנולד מן הפרה, טהור, דכתיב גמל טמא הוא (וסתם גמלים נולדים מן הגמלה וכתב הוא דמשמע) הוא טמא ואין טמא (גמל) הנולד מן הטהור (פרה) טמא אלא טהור, ר' שמעון אומר גמל גמל שני פעמים (אחד בתורת כהנים ואחד במשנה תורה), אחד גמל הנולד מן הגמלה ואחד גמל הנולד מן הפרה, ורבנן האי גמל מאי עבדי ליה, חד לאסור עצמו, וחד לאסור חלבה (של גמלה), ור' שמעון לאסור חלבו מנא ליה, נפקא ליה מאת הגמל (משמע את הטפל לגמל והיינו חלבו), ורבנן אתים לא דרשי כדתניא שמעון העמסוני היה דורש כל את שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש (מכל דרשות שדרש דכל אתין באין לרבות וזה אין מה לרבות בו), עד שבא ר"ע ולימד את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים.

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי, אלא מעתה טעמא דרבנן מגמל גמל, ור' שמעון מאת הגמל, הא לאו הכי הו"א חלב דבהמה טמאה שרי, מאי שנא מהא דתניא, הטמאים (אלה) הטמאים לכם בכל השרץ ה"א יתירא). לאסור צירן (שומן הדג) ורוטבן וקיפה שלהן (ריסוקי בשר וקפלוטות שבשולי קרייה), ומשני, איצטריך, סד"א הואיל דבהמה טהורה נמי חידוש הוא, דאמר מר דם נעכר ונעשה חלב, וכיון דחידוש הוא (דמעיקרא הוה דם והאוכלו בכרת והשתא מישתרי) בבהמה טמאה נמי לישתרי קמ"ל, ופריך הניחא למ"ד דם נעכר ונעשה חלב וכו' עיי"ש.

ובמסכת נדה (דף ט.) איתא, דם נעכר ונעשה חלב דברי ר"מ, ר' יוסי אומר, אבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד עשרים וארבע חודש, א"ר אלעאי מאי טעמא דר"מ (כלומר מנ"ל לר"מ דם נעכר ונעשה חלב), דכתיב מי יתן טהור מטמא (חלב מרם) לא אחד (בתמיה כלומר יחודו של עולם), ואידך דריש לה למי הנדה שהמזה ומזין עליו טהור והנוגע טמא עיי"ש.

מבואר מזה, דפרה אדומה שמטהר טמאים ומטמא טהורין, וע"ז קאי קרא מי יתן טהור מטמא, ולא לענין דם נעכר ונעשה

חלב, ולא אמרינן דחלב בא מן הדם, וא"כ היתר חלב טהורה לא הוי חידוש, וממילא ליכא הו"א לומר דחלב בהמה טמאה תישתרי, ומעתה לא איצטריך את הגמל לאסור חלבה, ומעתה לא דרשינן אתי"ן וכשמעון העמסוני שפירש ולא דרש את ה"א תירא לרבות תלמידי חכמים, ועיין בספר יציב פתגם פרשת חקת עה"פ ויקחו אליך פרה אדומה.

וכתב בספר יושב אהלים (פרשת תצוה), דזה דנענש אברהם על שעשה אנגרייא בת"ח, תלוי אי דרשינן את לרבות תלמידי חכמים, דאיתא במסכת פסחים (דף כ"ב), שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא (אמר מה ארבה לירא עמו) פירש (מכולן וחזר בו מכל ריבויין שדרש דמדהא לאו לרבויה אתא כוליהו נמי לאו לרבויה אתא), אמרו לו תלמידי רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן, אמר להם, כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה, עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים (שיהא מורא רבך כמורא שמים) עיי"ש.

ומעתה מבואר, דכשמע יתרו פרשת פרה אדומה, דפרה אדומה מטהר טמאים ומטמא טהורין, וע"ז קאי קרא מי יתן טהור מטמא, ולא לענין דם נעכר ונעשה חלב, ולא אמרינן דחלב בא מן הדם, וא"כ היתר חלב טהורה לא הוי חידוש, וממילא ליכא הו"א לומר דחלב בהמה טמאה תישתרי, ומעתה לא איצטריך את הגמל לאסור חלבה, וי"ל דלא דרשינן את, ומעתה ליכא למימר דהגלות הוא בשביל שאאע"ה עשה אנגרייא בת"ח, וע"כ דהגלות הוא בשביל שהפריש בני אדם מלחסות תחת כנפי השכינה, ומינה דמקבלין גרים, ולכן בא יתרו להתגייר ודו"ק.

ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים: ואיתא במסכת סנהדרין (דף צ"ד), **רב אמר שהעביר חרב חדה על בשרו** (שמל את עצמו ונתגייר), **ושמואל אמר שנעשה חזודים חזודים כל בשרו** (קמטין קמטין שהיה מיצר מאד על מפלת מצרים) עיי"ש.

ונראה לפרש דלשיתיהו אולי, דבספר בנין אריאל-הקשה, דהיאך מל יתרו את עצמו הא לא נשבה רוח צפונית במדבר, ולא היה לו להכניס עצמו לכלל סכנה, ותירץ דלדעת הרמב"ם בה' מלכים (פ"י ה"ח) דבני קטורה חייבים במילה לדורות, דלא כשיטת רש"י במסכת סנהדרין (דף נ"ט) דרק ששה בני קטורה נתחייבו ולא זרעם, ובכ"ז לא נאמר וחי בהם ולא שימות בהם, וכיון דיתרו עדיין לא נתגייר והיה בן נח לא שייך גביה וחי בהם, ולכן העביר חרב חדה על בשרו ומל עצמו אף שהיה יכול לבוא לידי סכנה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש בעת שישראל יושבים וקבועים במקומם, אבל בשעת שישראל ניידים ממקום קביעותם או יש מקום שיתעורר טענתם דניזול בתר רובא.

וכתב בספר דרש משה (דף קס"ה.) לתרץ קושית המין, דבירור"ד (סי' צ"ח סעיף ב') איתא דמין במינו בטל ברוב, ובטור"ז (סי' ג') כתב וז"ל מסקנת הפוסקים דמב"מ שנתערב, מה"ת בטל ברובא דכתיב אחרי רבים להטות אלא דרבנן הוצרכו ששים, אבל מין בשאינו מינו אינו בטל ברוב רק צריך ששים מן התורה, וברמ"א שם כתב וז"ל, ולענין מין במינו אזלינן בתר שמא, אם שני הדברים שהן שוים הוי מב"מ, אבל לא אזלינן בתר טעמא אם הוא שוה או לא עכ"ד, ולפי"מ דאמרינן דאתם קרויים אדם ואין עכו"ם קרויים אדם, א"כ ישראל ואו"ה אינן שוים בשמא והוי מין בשאינו מינו שאינו בטל ברוב עכ"ד, ומוכח מכאן דעכו"ם אין קרויים אדם.

ובספר טיב לבב כתב לבטל טענת אומות העולם, דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה ו-א), בשעה שעבר שלמה על לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וגו', עלתה יו"ד שבירבה וקטרגה עליו וכו', תני ר' שמעון בן יוחאי, ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו וכו' הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני, אמר ליה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו בטלין דובר ממך אינו בטל עיי"ש, הרי דאות אחת מן התורה אינה בטלה אפילו באלף, ונודע דכל אחד מישראל יש לו אחיזה באות אחת מהתורה.

וידוע מדורשי רשומות שאמרו דתיבת ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה, וא"כ כל אחד מס' רבוא נשמות ישראל הוא כנגד אות אחת מן התורה, ומעתה אין ממש בטענת האומות, כיון דבני ישראל אחוזים הם באותיות התורה אין שייך בהם ביטול עכ"ד.

ובספר שפת אמת לר' ישמעאל הכהן פרשת יתרו (דף מ"ה.) כתב, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, דהרי יש תיבות יתירות לחנם כלשון בני אדם, רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם אז שפיר יש לומר דיש ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה עכ"ד.

ומעתה א"ש, דרב לשיטתיה דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם כמש"כ בספר מלא הרועים ערך דברה תורה (אות כ"ב), ומעתה הטעם דבני ישראל אינם בטלים ברוב עכו"ם, משום דעכו"ם אינם קרויים אדם, ולפי"ז בעכו"ם ליכא הכלל וחי בהם, ולכן ס"ל שמל את עצמו.

משא"כ שמואל דיליף פקוח נפש דוחה שבת מקרא וחי בהם, ע"כ דהקרא קאי על חיי העולם הזה, דאי"ל דקאי על חיי עולם הבא, דהלא ס"ל דגם עכו"ם קרוי אדם, ולפי"ז גם עכו"ם מצווים על וחי בהם, ולכן ס"ל שנעשה בשרו חדודים חדודים ודו"ק.

ובפרשת אחרי (י"ח-ה) כתיב ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובמסכת יומא (דף פ"ה:) יליף מכאן שמואל דפקוח נפש דוחה שבת, מדכתיב וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם עיי"ש.

והקשה בספר פרדס דוד עה"ת (פ' בלק), דהא הך קרא וחי בהם במקומו הוא נדרש לענין אחר, וכפרש"י עה"ת (שם) וחי בהם לעולם הבא, שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת, ולפי דרשא זו א"כ אדרבה הכי קאמר קרא שימסור נפשו כי בכך יזכה לחיי העוה"ב שהם חיים הנצחים, וא"כ מנ"ל למילף מהכא דפקוח נפש דוחה שבת.

וכתב שם די"ל דהני דרשות תליא בפלוגתא דר"מ ור"ש אי עכו"ם נקרא אדם, דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ט.), ר"מ אומר עכו"ם ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא האדם, הא למדת שאפילו עכו"ם ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול עיי"ש, ולפי"ז אליבא דר"מ דהאי קרא דאשר יעשה אותם האדם וחי בהם כולל נמי עכו"ם, א"כ לא יתכן לפרש דוחי בהם קאי על עוה"ב, דהא איתא במסכת סנהדרין (דף ק"ה.) דעכו"ם אין להם חלק לעוה"ב עיי"ש.

ועיין בתוספתא דסנהדרין (פ"ג ה"א), ועיין במסכת ע"ז (דף י"ג) בתוס' ד"ה ווי לה לאילפא, שהביאו מהירושלמי דעכו"ם אינו אוכל מהלויתן עיי"ש, ולפי"ז מוכרח דהקרא וחי בהם קאי על חיי עוה"ז ושפיר ילפינן מינה לפקוח נפש ודרשינן וחי בהם ולא שימות בהם.

משא"כ ר"ש דס"ל במסכת יבמות (דף ס"א.) דקברי עכו"ם אינן מטמאין באהל שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אתם קרוין אדם ואין העכו"ם קרוין אדם, וגבי טומאת אהל כתיב אדם כי ימות באהל עיי"ש, ולדידיה שפיר פירש"י בחומש דקאי על עוה"ב, ולא דרשינן וחי בהם ולא שימות בהם, ור"ש יליף דפקוח נפש דוחה שבת משאר קראי כמבואר שם בגמרא עכ"ד.

ולפי"ז אי ס"ל דגם עכו"ם קרוין אדם א"כ י"ל דגם עכו"ם מצווה על וחי בהם ולא שימות בהם, משא"כ למ"ד דעכו"ם אין קרוין אדם שפיר י"ל דבבב"נ ליכא הכלל דוחי בהם ולא שימות בהם.

ולכאורה יש להביא ראיה דעכו"ם אין קרוין אדם, דאיתא במד"ר (ויקרא ד-ו), א"ר אלעשא גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משויין עמנו בע"ז עיי"ש, וכתבו המפ' לתרץ, משום דאיתא במסכת כתובות (דף ט"ו.), דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולא אזלינן בתר רוב, וכל זמן שישראל יושבים וקבועים במקומם, הו"ל דין קבוע דקיי"ל כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ולא צריכין לחוש לטענת המינים דהם רובא דעלמא, עיין בספר ישמח משה (ר"פ שמות).

בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני: ואיתא במדרש תנחומא **ילמדנו רבינו, החושש בפיו מהו לרפאותו בשבת, כך שנו רבותינו החושש בפיו מטילין לו סם לתוך פיו וכו', וכל ספק נפשות דוחה את השבת וכו', ומנין, א"ר אלעזר מק"ו, ומה מילה שהוא אבר אחד מן אבריו של אדם דוחה את השבת, סכנת נפשות שהוא כל גופו של אדם אינו דין שתדחה את השבת עיי"ש,** ותמוה שייכות השאלה להך קרא.

והנבס"ד, דאיתא במסכת ב"מ (דף י.), רב נחמן ורב חסדא דאמרי תרווייהו, המגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו, מאי טעמא, הוי תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, והתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא קנה, ופירש"י, כאדם הבא מאליו ותופס ממון חבירו בשביל חוב שיש לאחר עליו ובא לקדם עד שלא יתפסנו בעל חוב אחר ונמצא תופס זה חב בתפיסתו זאת את הנושים האחרים לא קנה, כדאמר בכתובות דלאו כל כמיניה להיות קופץ מאליו וחב לאלו מאחר שלא עשאו הנושה שליח לתפוס עכ"ל, מבואר מזה שיטת רש"י דהיכא דעשאו שליח קנה התופס אף היכא דהוי חב לאחרים.

והתוס' (ד"ה תופס) כתבו, דמה שפירש"י משום דלא עשאו שליח אין נראה, דבפרק הכותב במסכת כתובות (דף פ"ד:) איתא, יימר בר חשו הוי מסיק ביה זוזי בההוא גברא, שכיב (הלוה) ושביק ארבא (ספינה) א"ל (ימר) לשלוחיה זיל תפסה ניהליה, אזל תפסה, פגעו ביה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, א"ל את תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים ואמר ר' יוחנן התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה וכו' עיי"ש, ומוכח להדיא דאפילו בכה"ג דעשאו שליח אמרינן הך דינא דהתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא קנה עיי"ש.

וכ"כ הרא"ש במסכת ב"מ (פ"א סי' כ"ז) וז"ל, וכל התופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא קנה אפילו עשאו בע"ח שליח וכתב לו הרשאה, דלאו כל כמיניה לזכות לזה ולחוב לאחרים, ועל אותן אחרים לא כתב לו הרשאה (ובפפולא חריפתא פירוש כלומר אינו יכול לכתוב לו הרשאה) ואין יד השליח כיד המשלח לחוב לאחרים כדמוכח בכתובות גבי יימר בר חשו וכו' עכ"ל, ובמסכת גיטין (פ"א סי' י"ג) כתב הרא"ש וז"ל, ואפילו עשאו הבע"ח שליח לתפוס לא קנה, ולא דמי להאי דאמר בעלמא שלוחו של אדם כמותו, דלאו כל כמיניה לשוויה שליח כדי לחוב לאחרים עיי"ש, ומבואר מזה דמה שאדם יכול לעשות שליח, היינו רק לזכותו אבל לעשות שליח לחייב אחרים זה אינו יכול, אף דהמשלח בעצמו יש בידו לחייב אחרים מ"מ אינו יכול להעביר בזה כוחו לשליח.

ואיתא במד"ר שמות (פרשה כ"ח-א) עלית למרום שבית שבי, מהו עלית, נתעלית נתגששת עם המלאכים של מעלה וכו', א"ר ברכיה, הלוחות היו ארכן ששה טפחים, כביכול היו ביד מי שאמר והיה העולם שני טפחים, ובידו של משה שני טפחים, ושני טפחים היו מפרישין בין יד ליד עיי"ש, וכן איתא בירושלמי תענית (פ"ד ה"ה), ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפיש בטפחיים

והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע, כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו, הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר ולכל היד החזקה ייא שלמא על ידה דגברת עליה מינאי (יהא שלמא ליד דגברה יתיר ממני), ר' יוחנן בשם ר' יוסה בר אבבי א"ל הלוחות היו מבקשין לפרוח והיה משה תופשן דכתיב ואתפש בשני הלוחות עיי"ש, ומבואר מזה שמה תפס מעצמו את התורה בעבור ישראל.

והקשה בספר נחלת בנימין (מצוה כ"ד אות כ"ג), דכיצד זכה משה ולקח התורה בעבור ישראל, כיון דגם המלאכים בקשו לקבל התורה הוה דינו כתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, וקיי"ל במסכת ב"מ (דף י.) דהתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא קנה, וכתב לתרץ דאי אמרינן כמש"כ המ"פ דמשה רבינו ע"ה היה שלוחן של בני"ל לקבל התורה עבורם והו"ל שליח לקבלה, שפיר הועיל תפיסתו, דדינא הכי הוא, דהתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא מהני התפיסה, זהו רק אם מעצמו תפס, אבל אם בע"ח עשאו שליח ליקח את הראוי לו אז מהני תפיסתו עיי"ש.

אמנם זה א"ש לשיטת רש"י דס"ל דהיכא דעשאו שליח קנה אף במקום שחב לאחרים, משא"כ לשיטת התוס' דגם בשליח לא מצי לתפוס היכא דחב לאחרים הדקל"ד דאיך אהני מה שתפס משה את התורה.

ובספר פני יהושע כתב בסברת התוס', דלכאורה מדוע לא יועיל תפיסה על ידי שליח, הרי שלוחו של אדם כמותו, וכי היכי דהבעלים עצמם יכולים לתפוס, ה"נ יועיל על ידי שליח, וכתב, דאפשר דלכן אין מועיל שליחות כיון דהוה כשליחות לדבר עבירה, דהואיל ואילו היו באים לפני ביי"ד, לא היו מורין ליתן הנכסים לבעלים, א"כ עתה בתפוס ליה הוי כדבר עבירה, ולכן אינו מועיל שליחות דבבר עכ"ד.

ואיתא במסכת קידושין (דף מ"ג), האומר לשלוחו צא זהרוג את הנפש, ס"ל לשמאי הזקן דשולחו חייב, וטאמא דשמאי, משום דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, וילפינן ממעילה וטביחה ומכירה דגלי בהו קרא דשליחות מועיל לדבר עבירה, וה"ה בכל התורה כולה מהני שליחות לדבר עבירה, ולהכי ס"ל לשמאי הזקן דשולחו חייב עיי"ש, ומעתה הך דינא דאין שליח לדבר עבירה תליא בפלוגתא אי שני כתובים הבכ"א מלמדין.

וידוע פלוגתת הראשונים אי ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא או לקולא, דהרמב"ם בה' טומאת מת (פ"ט הי"ב) ובה' כלאים (פ"י הכ"ז) ס"ל דאזלינן לקולא, והרשב"א ס"ל דאזלינן לחומרא, וכתב הרשב"א בתורת הבית (בית ד' שער א') דהרמב"ם דס"ל דספק מה"ת מותר, יליף לה מדאיתא בקידושין (ע"ג), דספק ממזר מותר וגלי שם קרא דספק מותר בכ"מ, והקשה הפר"ח (ויריד' סי' ק"י בכללי ס"ס כלל א') דהרי שם אמרינן דאיכא תרי קראי חד להתיר ממזר בשתוקי וחד למשרי שתוקי בישראל, ובשלמא לשיטת הרשב"א דס"ל דבכה"ת ספיקא לחומרא ורק בממזר גילתה התורה להתיר, שפיר צריכין תרי קראי להתיר בכל גונו, אבל להרמב"ם דמכאן ילפינן דספיקא לקולא לכה"ת, א"כ הא הוי שני כתובים דקיי"ל דאין מלמדין עיי"ש,

שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עי"ש, וכתבו התוס' (ר"ה ה"ג) ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, אך אם נאמר דהשבתים צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב נמצא דקושי השעבוד היה שלא כדין, ושפיר י"ל דהשלים הזמן.

והמהרש"א ביומא (כ"ח:) כתב, דמה שיעקב נשא שתי אחיות, משום דרחל נתקדשה ראשונה בעבודת שבע שנים, ושוב נתקדשה גם לאה בביאה על ידי ערמת לבן, לכן שוב לא הוציא אחת מהן משום דבר שהתורה עתידה לאסור, דאם היה חושש לכך היתה גם השניה נאסרת עליו מחמת אחות גרושתו עכ"ד, הרי דשפיר נשא יעקב את רחל ולא, כיון דקידושי רחל חלו תחילה בשכר עבודה דהיינו קידושי כסף, ולא היה לקח בערמת לבן.

וכתבו המפ' דזה דחלו קידושי רחל בראשונה בעבודת שבע שנים, הוא רק אי ס"ל אינה לשכירות אלא בסוף, ואפשר לקדש בשכר עבודה, אבל למ"ד ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, א"כ שכר עבודה הו"ל מלוה, והמקדש במלוה אינה מקודשת, ואי משום מכוש אחרון, הרי לית בה שוה פרוטה, ולפי"ז ליתא לתירוצו של המהרש"א, דהא לאה נישאת לו תחילה, ושוב לא היה רשאי לקחת את רחל. ובס' בגדי אהרן (פ' וישב) ד"ה ויקנאו בו הביא דברי ה"ר יעקב ארזא ז"ל, דיוסף אינו ראוי למלוכה אלא א"כ בא מפסול שתי אחיות עי"ש, ובספר שתי ידות (ריש פרשת וישב) ובספר צפנת פענח חדש ערך יסורין ויעקב (אות ג) כתבו, דאי קידושי רחל היו קודמין לקידושי לאה, א"כ לא היו נשואי רחל באיסור שתי אחיות, ולא בא יוסף מפסול שתי אחיות עי"ש.

ובספר שתי ידות (פרשת וישב) הביא בשם האלשיך, דזה אי שכר מצוה בהאי עלמא איכא, תליא אי ס"ל ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף או אינה לשכירות אלא בסוף, כי השכר על המצוות מגיע רק בסוף עבודת האדם היינו כאשר נפטר מן העולם, דכל ימי חייו בעוה"ז הרי הוא משועבד למלאכת ה', ורק כשמת האדם נעשה חפשי מן המצוות, ואז נגמר תפקידו וגמולו ישלם לו, ומעתה אי ס"ל ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, אז י"ל דבדין הוא ששכר המצוה יהא גם בעוה"ז עכ"ד.

ומעתה יתבאר לנכון שייכות שאלת המדרש, דכיון דאמר הכתוב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, וקשה קושית הזוה"ח מאי רבותא איכא ביציאת מצרים והלא כך הותנה מראש להוציאם, ועכצ"ל שייצאו ממצרים קודם שהשלימו חובת הגלות, ולכאורה אמאי לא אמרינן דקושי השעבוד השלים הזמן, וע"כ דקושי השעבוד בא על חטא מכירת יוסף, והצדק הוא עם יוסף דראוי הוא להיות מלך, דהוא בא מביאה פסולה, דס"ל ישנו לשכירות מתחילה ועד סוף, ולא היה נישאת לו תחילה, ושוב לא היה רשאי לקחת את רחל, ואי ס"ל ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, אז י"ל דבדין הוא ששכר המצוה יהא גם בעוה"ז, ולכן שואל המדרש על איזה מצות מקבלין שכר בעולם הבא ודו"ק.

וכ"כ בס' המקנה (סו) ובפנים יפות (פ' שופטים), הרי דמאן דס"ל דספק מותר מה"ע ע"כ דס"ל דב' כתובים הבכ"א מלמד, ומאן דס"ל דספק אסור מה"ע ע"כ דס"ל דב' כתובים הבכ"א אין מלמד, דלכך כתבה התורה ב' כתובים להתיר במזמור בכל גווני, ומזה נדע דבשאר דוכתי בספיקא אזלינן לחומרא.

ומעתה יבואר המדרש, דכיון דפתח הכתוב בפרשת קבלת התורה, ולכאורה קשה, כיצד זכה משה ולקח התורה בעבור ישראל, כיון דגם המלאכים בקשו לקבל התורה הוה דינו כתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, ועכצ"ל דכיון דמשה היה שלוחן של ישראל לקבל התורה בעבורם, שפיר הועיל תפיסתו, ומעתה ע"כ דס"ל יש שליח לדבר עבירה, וס"ל שני כתובים הבכ"א מלמד, ולפי"ז ס"ל ספיקא דאורייתא לקולא, ולכן נסתפק המדרש בדין ספק פקו"נ אי שרי כדין ספיקא דאורייתא לקולא ודו"ק.

וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר: אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: ואיתא במדרש תנחומא (ס"ו ע"ב), **ילמדנו רבינו, כמה דברים שכרן לעולם הבא, כך שנו רבותינו, אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, אלו הן, כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולם וכו' עי"ש,** וצ"ב שייכות שאלה זו להכא.

והנבס"ד, דאיתא בזוה"ח (ריש פרשת יתרו) עה"פ אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, בהאי פסוקא שאל ר' ייסא זעירא דמן חברייתא מרשב"י, וא"ל, אית לי למישאל שאילתא חדא מינך, ומשבשא לי בליבאי, ואנא דחיל למשאל מינך, ואמינא אי נשאל דחילנא דילמא איתענש, אי לא נשאל משבשא לי בליבאי, א"ל ר"ש אימא, א"ל האי דקב"ה מדכר להון לישראל בכל אתר ואתר, אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, מאי רבותא אלפא הכא, תנאה שלים הוא, הדא הוא דאמר לאברהם, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, א"כ, למה להון לאדכרא להון מילתא דא בכל אתר ואתר וכו' עי"ש, והנה כל יסוד שאלת ר' ייסא א"ש אי אמרינן דבני ישראל השלימו שנות השעבוד כפי שנגזר עליהם, אבל אם לא השלימו זמן ד' מאות שנה שנגזר עליהם אלא שהשי"ת חס עלן להוציאנו קודם הזמן, א"כ בוודאי דהיה בכך טובה גדולה שעשה עמנו השי"ת, דהרי הגזירה היתה על ד' מאות שנה והרבה הקב"ה חסדו עמנו והוציאנו אחרי כלות ר"י שנים.

ואיתא במד"ר פ' בא (ט"ו א) אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנה' (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופ"י ביפה תואר (סו) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות.

אך איתא בשבת (י"ג), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת

הקב"ה כמדת ב"ו, מדת ב"ו מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור (ולכן נקרא חוקי ומשפטי שכביכול הוא עצמו משמר) וכו' עיי"ש, וכן איתא בירושלמי ראש השנה (פ"א ה"ג), הרי דהקב"ה מקיים מצות התורה, וא"כ כיון דהתורה הזהירה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר וביומו תתן שכרו, האיך הקב"ה משהה שכר המצוות לעוה"ב, הא אית ביה משום בל תלין עיי"ש.

ובספר תולעת השני (דף קס"ד.) כתב לתרץ, דלאו דבל תלין לא שייך לגבי קיום המצוות, מפני שאין אדם בעולם שיוכל לגמור כל מלאכת ה', כמש"כ בקרית ספר מהמבי"ט (הקדמה פ"ג), שהארץ לחקור בענין חיוב התרי"ג מצות שנראה שאפשר לאיש אחד לקיים כל מצות עשה ול"ת, וזה אינו, כי אם נחפש המצוות אחת לאחת למצוא חשבון, נמצא כמה מצות שאינם על כל איש ואיש אלא על הציבור, וכמה מצות שהם חובה אם יעשה פעולה פלוני או ימצאהו דבר פלוני וכו', ולעולם א"א שיקיים כל רמ"ח מצות עשה, ואפילו הוא מלך או כהן שנתוספו בהן הרבה מצות וכו' עיי"ש, ודין שלנו לגבי קודשא בריך הוא הלא הוא כמי שקיבל מלאכה בקבלנות שאין לו שכר אלא כשגמר כל מלאכתו, דהרי שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ולכן כשנגמור לקיים כל התורה אז מגיע לנו שכר, וכיון שזה אי אפשר ממילא דליכא שום תביעה לקבלת שכר עיי"ש.

אך בספר מתת יה (פרשת בהעלותך) כתב ליישב קושיית המפ' דאיך אפשר לאדם אחד לקיים כל התרי"ג מצות, די"ל דכמו שאמרו חז"ל במסכת מנחות (דף ק"ג.) כל העוסק בתורה עולה כאלו הקריב עולה עיי"ש, א"כ כמו כן יש לומר דע"י עסק לימוד התורה יוכל לקיים כל התרי"ג מצוות, אך כתב דזה תלוי אי מעשה גדול מתלמוד או תלמוד גדול ממעשה, דאי ס"ל תלמוד גדול ממעשה שפיר יכול לקיים כל התרי"ג מצוות ע"י לימוד, משא"כ אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד או צריך לקיים המצוות בפועל ממש עיי"ש. היוצא לנו מזה, דאי ס"ל תלמוד גדול ממעשה, ואז יש לקיים כל התרי"ג מצוות ע"י לימוד, אז י"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אך אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד, ולפי"ז צריכין לקיים המצוות בפועל, אז שפיר י"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דכיון שפתח הכתוב וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר: אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: ולא נאמר אשר בראתיך, כיון שנוח לו לאדם שלא נברא משנברא, וס"ל כר"ל דצריכין לקיים כל החוקים, וס"ל תלמוד גדול ממעשה, ולפי"ז יכולים לקיים כל התרי"ג מצות על ידי לימוד, ולפי"ז איכא שכר בהאי עלמא, ולכן נתעורר לשאול כמה דברים שכוון לעולם הבא, דכיון דשכר מצוה איכא בהאי עלמא, א"כ היאך יקבלו שכר בעולם הבא ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ב) עוי"ל, עפ"י מש"כ המפרשים דלכן נאמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתיך, דאיתא במדרש תנחומא (פרשת תזריע אות ט'), לא יגורך רע, אמר ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן, אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, תדע לך שהוא כן, שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החשך וקרא להן שמות, הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה, הרי הזכיר שמו על האור, אבל כשבא לחשך, אינו אומר קרא אלקים לחשך לילה אלא קרא לילה עיי"ש.

וכן איתא בבראשית רבה (פרשה ג-ג), א"ר אלעזר, לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה, ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא אלקים לילה אין כתיב כאן, אלא ולחושך קרא לילה עיי"ש, ולכן כיון דנמנו וגמרו דנוח לו לאדם שלא נברא משנברא כדאיתא במסכת עירובין (דף י"ג.), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' עיי"ש, ולכן לא ייחס הקב"ה את בריאת האדם לעצמו לומר אשר בראתיך עכ"ד, עיין בכלי יקר, ומדרש יהונתן.

ובהגדה של פסח בית אברהם (בית אהרן) בפיסקא אחד מי יודע כתב, דפלוגתת בית שמאי ובית הלל אי נוח לו לאדם שנברא או שלא נברא, תליא בפלוגתת ריו"ח ור"ל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף ק"א.) עה"פ (ישעיה ה-ל"ד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, אמר ריש לקיש למי שמשירי אפילו חק אחד (מלשמרו נידון בגיהנם), אמר ר' יוחנן לא ניתא למרייהו דאמרת להו הכי (אין הקב"ה רוצה שיהא דן את ישראל כל כך לכף חובה), אלא אפילו לא למד אלא חק אחד עיי"ש, דלר"ל דס"ל דאם עבר על חק אחד יורד לגיהנם, נוח לו שלא נברא, משא"כ לריו"ח דס"ל דאפילו קיים רק חק אחד ניצול מדינה של גיהנם, אז שפיר אמרינן נוח לו שנברא עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף מ:.) וכבר היו ר' טרפון וזקנים מסובין בעליית בית נתזה בלוד, נשאלה שאילה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה ר"ט אמר מעשה גדול, נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול וכו' עיי"ש. ובספר מתת יה (פרשת בהעלותך) כתב, דאי ס"ל תלמוד גדול ממעשה אז אפשר על ידי עסק ולימוד התורה לקיים כל התרי"ג מצוות, כדאיתא במסכת מנחות (דף ק"ג.), כל העוסק בתורה עולה כאילו הקריב עולה עיי"ש, ואז ס"ל דצריכין לקיים כל החוקים ולא סגי בחק אחד, אבל אי ס"ל מעשה גדול מתלמוד, ומעתה אי אפשר לקיים כל החוקים על ידי לימוד, אז בע"כ ס"ל דבחק אחד ניצול מגיהנם עכ"ד.

ובספר חנוכת התורה (פרשת יתרו) כתב להעיר בהא דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הרי איתא במדרש רבה פרשת משפטים (פרשה ל-ט), מגיד דבריו ליעקב אלו הדברות, חוקי ומשפטי לישראל אלו המשפטים, לפי שאין מדותיו של